

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 329.055.2:94(487.11)“1941/1945”
ПР

МИЛОСЛАВ САМАРЦИЋ

Лист „Погледи”

Крагујевац

ЧЕТНИЧКА ИДЕОЛОГИЈА У КЊИЗИ ВОЈВОДЕ ЈЕВЂЕВИЋА „У СЛУЖБИ СРПСКОМ НАРОДУ”

Сажетак: Идеологија Четничког покрета генерала Драже Михаиловића је и даље велика непознаница. Позната је углавном на основу комунистичке пропаганде - што значи да уопште није позната. Овај рад је покушај да се објасни четничка идеологија на основу управо објављене књиге једног од њених репрезентативних представника, војводе Доброслава Јевђевића

Кључне речи: Срби, четници, десница, левица, борбе, Запад, емиграција.

Значај књиге „У служби српском народу (мемоарски и други записи)“ војводе Доброслава Јевђевића (1895-1962) долази по најпре отуда што она уверљиво објашњава четничку идеологију. Уистину, после силних клевета на четнике и посебно на њихову идеологију, а збуњени чињеницом да су у окриљу Равногорског покрета деловале многе партије супротних политичких програма - од левих до десних, од монархистичких до републиканских - данашњи читаоци имају мало могућности да тачно одговоре на питање шта је то, заправо, четничка идеологија? Здрав став према

МИЛОСЛАВ САМАРЦИЋ

многостраначју у четницима тешко се може заузети и стога што демократске тековине достигнуте у Србији још почетком 20, нису враћене ни почетком 21. века. Онда је, наиме, укинута право гласа за војску, како се она не би мешала у неизбежне страначке борбе и како би, као и династија, служила читавом народу, без скретања овамо или онамо. Војска је учена да су све демократске партије народне и да другомишљеници наравно нису непријатељи.

Дража, који се заклео краљу, без предрасуда је на Равну Гору најпре довео политичаре из Републиканске странке, којима, разуме се, у ратним условима није било ни на крај памети спровођење сопствене страначке политике, већ само оне која је помагала борбу и за краља и за отаџбину.

У рату, по природи ствари, леве идеје бивају надјачане од десних, зато што ове подразумевају традицију, веру и националне вредности. Чак је и најекстремнији левичар 20. века, Ј. В. Стаљин, у тешким тренуцима 1941. године позвао у помоћ елементе деснице, стављајући у први план борбу за отаџбину, уместо борбе за комунизам.

У четничком покрету доминирале су идеје десничара др Стевана Мољевића, међутим, када је Дража проценио да од једне леве странке српска борба у једном тренутку може имати користи, без премишљања ју је довео ни мање ни више него на челно место Равногорског покрета. Наиме, председник Социјалистичке странке, др Живко Топаловић, преко предратне социјалистичке интернационале успоставио је блиске односе са лидером британских лабуриста, Атлијем. Дража је погодио да ће конзервативац Черчил изгубити долазеће изборе и да ће премијерско место заузети Атли. Наравно, видео је одакле ветар дува, а боље рећи, не ветар, већ необично снажна олуја. Тако је сковао план да из Београда доведе на Равну Гору председника Социјалистичке странке, да му да легитимитет именовањем на највише политичке положаје у земљи, да притом и читав Равногорски покрет прилагоди програм за ову операцију, скретањем улево, па да онда др Живка Топаловића пошаље на „немогућу мисију” у иностранство.

Другим речима, Дража је мерио политичке странке и њене лидере према томе колико могу помоћи или одмоћи одбрани срп-

ских интереса. А управо то је суштина четничке идеологије: делати што је боље могуће у српском интересу. Или, како је то војвода Јевђевић писао: „Нама је једини циљ свесрпско груписање на свесрпском програму”. Односно: „Организација српских четника постоји, да би својом снагом деловала да српска црква иде српским путем, да српска политика иде српским путем, да српска круна иде српским путем, да српска просвета иде српским путем”. У темељу четничке идеологије је национално осећање, то јест, осећање за своје и за одбрану свога. Ево још једном Јевђевићевих речи: „Иако можда немамо то написано у нашем програму, сваки пастир српски који је пушку носио, сваки дрвосеча српски који је бомбу бацао, сваки радник српски који је бацач палио, знао је од првог дана, какав нас циљ руководи.”

Четничка идеологија је дакле српска идеологија, односно, у ширем смислу, национална идеологија. Свака нација је може узети, само стављајући своје уместо српског имена. Али је не може свака нација спроводити. Спроводи је само велике и јаке нације, па је чак и релативизују до апсурда. Данас на пример најјача нација тврди како је у њеном националном интересу освајање територија хиљадама километара далеко од њених националних граница - а како се чини и поковавање свих других нација.

Четништво је настало ради одбране српског народа, па је и четничка - то јест српска - идеологија одбрамбена. Али како је спровести, како се одбранити од агресивних страних националних идеологија? Основни услов је да српску политику воде људи који једу српски хлеб, а што није случај већ дуги низ деценија. Када су се првих поратних година у емиграцији нашле две српске струје: четничка, дакле национална, патриотска, за коју је јасно да ће изгарати за српске интересе и југословенско-левичарска, западне силе одмах су се определиле за ову другу. О томе како југословенство разара српство више не вреди трошити речи. Лево идеје се у овом случају посматрају као потпора југословенству, односно антисрпству, тако што се вулгаризују свођењем на антинационалне, антиправославне и модерничке елементе. Истовремено, искључују се или своде на демагогију лево идеје које би и десничари радо подржали: социјална правда, виши животни стандард за што шире слојеве становништва, антимонополизам, итд. Уос-

талом, видљиво је да Србија поодавно не ужива најбоље елементе не само десних, већ ни левих идеологија, па отуда у левичарском поретку више од пола века влада изразита социјална неправда, животни стандард је недопустиво низак, монопол на национално богатство држе малобројне олигархије итд.

Још педесетих година прошлог века војвода Јевђевић је написао како „извесне антисрпске снаге у Лондону” спремају југословенско-левичарске елементе да их „у случају расплета балканске ситуације као кукавичије јаје убаце у Београд, да тамо за њихов рачун воде њихов посао”. До расплета је дошло касније него што је ико очекивао, па је из читаве ове дружине деведесетих година прошлог века из Лондона дошао само један једини политичар. У међувремену, „извесне антисрпске снаге” спремале су нове и нове генерације својих агената. Тако, када се 2000. године расплет коначно одиграо, неупућена српска јавност нашла се у чуду видевши како „стручњаци” из емиграције, чак и из Јужне Америке, заузимају важне функције у Београду, придружујући се домаћим „експертима”, који су накратко такође емигрирали, до Будимпеште, да заврше некакве курсеве. Наводно, све су то били „велики стручњаци”, понекад толико „велики” да их је било могуће постављати и на положаје у оним струкама са којима се никада раније нису сусретали. И сви су се окупили само да би „помогли” обнову Србије. Наравно, српски народ је брзо приметио плодове рада свих ових „стручњака”.

Зато се уместо српске националне идеологије из Београда и даље спроводи једна антисрпска, пројугословенска и вулгарно-левичарска политика, укључујући и даљу сатанизацију четника и четништва. Војводи Доброславу Јевђевићу у овоме припада једно од „почасних” места. Наравно, на првом месту негативних ликова и у данашњој историјској науци је сам Дража, који је оглашен „неспособним”, па ни његови потчињени нису могли бити ништа бољи. Ружење војводе Јевђевића, специјално, у оваквом реду ствари допринела су два елемента.

Прво, како су и нове генерације историчара стасале под црвеном заставом, то им је била најближа левичарска и пројугословенска струја из Равногорског покрета. И када уопште цитирају равногорске књиге, они убедљиву превагу дају издањима „Соци-

јалиста” др Живка Топаловића и „Нашег дела” из Лондона, органа „Југословенске алтернативе”. Разуме се, те књиге имају своје место у равнгорској историји и без њих се не може стећи пун утисак о многим важним догађајима. Али ако се њихови аутори и протагонисти по правилу посматрају као позитивни ликови, док се припадници десне струје игноришу, или се њихово деловање извлачи из контекста, а сви до једнога се боје најцрњим бојама - ту је од историјске науке мало шта остало.

Нема ничег природнијег од чињенице да је у књигама др Живка Топаловића војвода Јевђевић негативан јунак, као што је и у овој књизи војводе Јевђевића др Топаловић изложен тешкој критици. Не треба, међутим, судове ни једнога ни другог узимати здраво за готово, већ сваку ситуацију рашчланити до најситнијих детаља. Случај војводе Јевђевића је нарочито сложен због оног другог од малочас поменута два елемента. А наиме, њега је пред међународном јавношћу критиковао, па га се чак јавно и одрицао - и сам Дража. Наравно, он га је притом међу поверљивим сарадницима хвалио, лично му честитао на сјајним успесима и подстицао га да само тако настави. Јер та међународна јавност, и уопште међународна политика, иако формално савезничка заправо је према Србима имала непријатељски став, који је резултирао наметањем српском народу тешке катастрофе и огромних људских и материјалних губитака. Зато се према њој често морало постављати као и према формалним непријатељима, из табора Сила осовине. На пример, када је Дража у осовинске редове убацивао своје офицере, истовремено их стављајући под слово „з”, како би непријатеља што боље обмануо.

Дакле, за војводу Јевђевића су важила оба ова фактора. Он је био убачен међу Италијане и одиграо је једну од најбољих улога у читавом овом рату. Показало се, у ствари, да је игра са Италијанима била нешто најмудрије што су Срби учинили од 1941. до 1945. године. Наравно, Италијани нису смели сазнати да је Јевђевић под Дражином командом (када су ипак сазнали, правили су се да не знају размишљајући о преласку на страну Западних савезника уз помоћ четника). На Западу се то јавно никако није смело рећи - а ни тајно, због подмукле антисрпске акције високих западних политичара.

Према томе, када је Дража слао др Живка Топаловића на Запад, а још имајући у виду његове и Јевђевићеве политичке разлике - није му било друге до да овога пред Топаловићем тешко искритикује, унапред се радујући како ће после, уз кафу, препричавати тај догађај једном од својих најповерљивијих људи, са којим је делио добро и зло у многим критичним ситуацијама - том истом војводи Доброславу Јевђевићу. Јевђевић је, наравно, Дражину тактику разумео и подржавао.

Књига војводе Јевђевића, с друге стране, значајна је и за проучавање историје Другог светског рата, као и поратних догађаја. Јевђевић се, поред осталог, старао и о избеглицама из комунистичке Југославије. Ова бекства из земље скривана су од јавности, а било их је много: према Јевђевићевеј процени, бежало је годишње 4-5.000 Срба и два пута толико Хрвата и Словенаца, јер су им западне границе биле ближе. Бежали су и политички противници комунизма, али и млађи људи, лишени перспективе у комунистичком поретку. Када је враг однео шалу, Јевђевић је апеловао да се шири пропаганда о спречавању бекстава из земље, јер ко ће се супрростављати комунизму, ако оду најборбенији национални елементи. Оваква ситуација потрајала је до средине шездесетих година, када је режим био принуђен да дозволи „привремене одлазак на рад у иностранство”. Тада су, уместо хиљада, у слободни свет нагрнуле десетине хиљада Срба годишње. На жалост, овај процес никада није заустављен, јер последице комунизма и данас узимају свој данак.

Војвода је од избеглица прикупљао податке о стању у земљи, пратећи истовремено и домаћу штампу. Тако, он је оставио белешке о борбама последњих четничких група у Источној Босни 1958. године, о жртвама комунизма у Трстеничком срезу, али и о општем отпору Срба комунистима, који је био много јачи него што је, наравно, познато. Срби су се надали да тако велико зло не може потрајати односно да ће комунизам брзо пасти било сам од себе, било неком интервенцијом споља, али како се то није десило, већ после неколико година широм земље су почеле да се оснивају многобројне антикомунистичке организације. Само пред београдски окружни суд сваке године су извођени представници двадесетак оваквих организација, али штампа о томе није писала.

Вође група комунисти би ликвидирали без суда, док је чланство упућивано на сурову вишегодишњу робију. Још много година после рата број политичких осуђеника мерио се стотинама хиљада.

Јевђевић пише и о методу комунизације омладине званом „добровољне радне акције”, односно, народски, „моралне акције” (од глагола морати). Сваког лета хиљаде омладинаца одвођено је у радне логоре, не да би нешто урадили, јер је дара била скупља од мере, већ да не би током летњих распуста код бабе и деде на селу слушали о Солунцима, о косовском миту и Светом Сави, да се не би причешћивали о Петровдану и уопште одлазили у цркву - речју, да не би одрастали у српском духу. „Ове године Тито је те пропале акције поновно наредио, иако су како он каже скупље него плаћена радна снага, али они су касарна за социјалистичко васпитање”, писао је Јевђевић.

Исто тако, војвода је још 1958. године сазнао да су Американци дали Албанцима гаранције „за припојење Албанији после ослобођења од комуниста знатних делова српског Косова”, јер су им они потребни ради борбе против Совјетског Савеза, односно, данас, Русије.

Војводи је такође било јасно и британско фаворизовање Хрвата на рачун Срба, у шта је имао прилике и лично да се увери. Тако, он пише:

„Не сме се потцењивати њихов (хрватски) утицај у Британији одувек оријентираној против Срба, доста је да напоменемо да је британска влада 1943. била пристала да прими хрватску као ратујућу страну и да јој призна Павлићеве границе, а самом Павлићу да даде статус политичког емигранта, као што се не сме заборавити да су Британци спасили Павлића у Риму, кад сам ја 1948. открио њега и Ванчу Михаилова у улици Giassomo Venesiani.”

Када је реч о Другом светском рату, војвода је најмеродавнији сведок у питању италијанско-српских односа, а бележи и низ значајних мање познатих догађаја. Најпотресније је колективно саоубиство - највеће у историји Срба - 320 српских девојака, 7. априла 1942. године. По слому четничке одбране испред здруженог немачко-ушашко-партизанског напада, у Источној Босни, хрватске усташе стижу последњу групу српских избеглица на Дрини и масакрирају хиљаде цивила. На стени изнад надошле мутне

Дрине стајало је још 320 девојака, које, знајући да ће бити силоване па убијене, све скачу у реку, наочиглед запањених Немаца, који су се налазили на другој обали и који су, занемели пред призором, обуставили паљбу на преостале малобројне четнике.

Јевђевић бележи и Битку за Вишеград, 5. и 6. октобра 1943. године, током које су задати највећи губици Немцима на нашем тлу током Другог светског рата. Ипак, преувеличане су цифре које војвода наводи, свакако под утиском многих прича о овој великој четничкој победи. Наиме, није првог дана битке, у Вишеграду, погинуло 500 Немаца и усташа, а другог дана, на Сјемећком пољу, на путу према Сарајеву, још 1.000, али стварне бројке нису ни много мање. Према извештају британске војне мисије са лица места, немачко-ушашки губици у Вишеграду били су „354 мртвих, мноштво рањених”. Што се тиче Сјемећког поља, имамо сведочење капетана Миломира Коларевића, команданта Златиборске бригаде и учесника Битке за Вишеград, да су Немцима заиста нанети много већи губици другог дана, јер им је, заправо, 5. октобра намерно остављен пролаз према западу, како би их четничке снаге дочекале у заседи и дотукле. Иначе у овој великој офанзиви, коју су четници водили септембра и октобра 1943. године, било је још бојева у којима су Немцима наношени знатни губици. Приликом ослобађања Пријепоља, 11. и 12. септембра, после „крваве битке”, присутни британски официри избројали су „преко 200” мртвих Немаца. А у вези ослобађања Вардишта и Добруна, Врховна команда је 18. септембра послала следећи распис „свим јединицама”:

„Дрински корпус под командом капетана Драшковића у области Вишеграда напао је железничке станице Вардиште и Добрун код села Сетиова. На прузи за Прибој уништена два воза. Заузели Вардиште. Уништено 207 Немаца и усташа. Заплењено доста оружја и муниције, девет камиона и један моторцикл”.

У ствари, од Зворника па на југ, четници су водили, и добили, низ борби против Немаца, односно Немаца и усташа, а притом су увек имали знатно мање губитке. На пример, првог дана Битке за Вишеград погинуло је 18 четника. С друге стране, комунисти су највеће губитке Немцима нанели током операције „Шварц” маја и јуна 1943. године. За нешто мање од месец дана убили су близу 500 Немаца, док су истовремено Немци убили 12-13.000

партизана. Наравно, суштинска разлика у поређењу је у томе што су четници предузимали велике операције и против Немаца, док су комунисти предузимали велике операције само против четника, прихватајући борбу са Немцима тек у случају када не би успели да се повуку.

Све у свему, књига војводе Доброслава Јевђевића „Услужби српском народу (мемоарски и други записи) ” попуњава једну велику празнину српске историје. Надајмо се да ће војводини сарадници и даље трагати за његовим текстовима и да ћемо ускоро видети наставак овог рада.